

Agroiqtisodiyot

илмий-амалий агроиқтисодий журнал

2 (16), 2020

Бош муҳаррир: Баҳодир СУЛТАНОВ

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Саидасрор ҒУЛОМОВ
Ўктам УМУРЗАКОВ
Норқул ХУШМАТОВ
Қурбон ЧОРИЕВ
Равшан АБДУЛЛАЕВ
Тўлқин ФАРМОНОВ
Абдурашид ҚОДИРОВ
Фотима НАЗАРОВА
Учқун НИГМАДЖОНОВ
Раджапбай ДУСМУРАТОВ
Фармонқул ЭГАМБЕРДИЕВ
Олим МУРТАЗОЕВ

Абдирашид АЛТИЕВ
Рашид ҲАКИМОВ
Акмал ҚОСИМОВ
Шавкат ҲАСАНОВ
Сухроб УМАРОВ
Бахтиёр МЕНГЛИҚУЛОВ
Абдухолиқ МУХТОРОВ
Азизулло ҲАМДАМОВ
Шоназар ЭРМАМАТОВ
Назимжон АСКАРОВ
Дурбек ҲУСАНОВ

МУАССИС:

Қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти илмий-тадқиқот институти

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 2017 йил 10 мартда 0909-рақам билан рўйхатга олинган.

Журнал 2017 йил июндан чиқа бошлаган.
Бир йилда 4 мартда чоп этилади.

© Agroiqtisodiyot, 2020

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ЕР РЕСУРСЛАРИДАН САМАРАЛИ ҲОЎДАЛАНИШНИ РАҒБАТЛАНТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Ўзбекхон МУХТОРОВ,

Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари инсти-
тути

Аннотация: Мазкур мақолада Республикамизда қишлоқ хўжалиги бўйича амалга оширилган ислохотлар, кейинги йилларда бўлиб ўтган ўзгаришлар, қишлоқ хўжалиги ерларидан ҳоўдаланиш самардорлиги кўриб чиқилган. Бунда мустақилликни қўлга киритилиши ҳамда ерга бўлган мулкчилик муносабатларининг такомиллашиши таҳлил қилинган. Шу билан биргаликда қишлоқ хўжалигида ер ресурсларидан самарали ҳоўдаланишни рағбатлантириш бўйича амалий кўрсатмалар берилган ҳамда аграр соҳадаги сўнгги йиллардаги олиб борилаётган ислохотлар ва ислохотларнинг қишлоқ хўжалиги ерларидан самарали ҳоўдаланишни рағбатлантиришдаги ўрни тўғрисида келтирилган.

Аннотация: В этой статье рассматриваются текущие сельскохозяйственные реформы в республике, изменения, произошедшие в последние годы, и эффективность использования сельскохозяйственных земель. Анализируется приобретение независимости и улучшение земельных отношений. В то же время приводятся практические рекомендации по содействию эффективному использованию земельных ресурсов в сельском хозяйстве и роли последних сельскохозяйственных реформ и реформ в содействии эффективному использованию сельскохозяйственных земель.

Abstract: This article discusses current agricultural reforms in the republic, changes that have occurred in recent years, and the efficiency of agricultural land use. It analyzes the acquisition of independence and the improvement of land relations. At the same time, practical recommendations are made to promote the efficient use of land in agriculture and the role of recent agricultural reforms and reforms in promoting the efficient use of agricultural land.

Кириш. Республикамизда ўтган асрнинг 90-йилларида бошланган ер ислохотлари натижасида қишлоқ хўжалигида ердан ҳоўдаланиш, уни тасарруф этиш, янгидан шаклланган мулкдорлар синфининг асосини ташкил этувчи фермер хўжаликларидан ердан ҳоўдаланиш самардорлигини ошириш мақсадларида уларни рағбатлантириш тизими маълум даражада шаклланди.

Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш. Фермер ва деҳқон хўжаликларини ташкил этилиши одамларда мулкка бўлган муносабатни ўзгартирди. Ислохотлар даврида кўпгина амалий ишлар бажарилди. Булар албатта ўзининг ижобий самарасини берди. Лекин бу ислохотлар айрим камчиликларни келтириб чиқарди. Ва бугунги кунда ўз ечимини топиши зарур бўлган муаммоларни қамраб олади.

Республикамизда 1991 йилдан бошлаб фермер ва деҳқон хўжаликларини ташкил этиш бўйича ҳуқуқий асослар яратилди. Шу аснода 1991-1998 йилларда фермер хўжаликларини ташкил этиш ва фаолият юритишининг асосий меъёрий-ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилди. 1999-2002 йилларда зарар билан фаолият кўрсатаётган ширкат хўжаликларини туга-

тиш, улар негизида фермер хўжаликларини ташкил этиш жараёни ривожланди. 2003 йилдан фермер хўжаликларини устувор йўналиш сифатида ривожлантириш белгиланди ва 2008 йилда фермер хўжаликларининг ер участкаларини мақбуллаштириш жараёни амалга оширилиб, уларни иқтисодий барқарор фаолият кўрсатишига замин яратилди. Лекин бу ислохотлар ўз самарасини бериш билан биргаликда ўзининг салбий оқибатларини ҳам келтириб чиқармоқда. Бунда қишлоқ хўжалиги ерларидан ҳоўдаланишда аниқ бир рағбатлантириш тизимининг амалда мавжуд эмаслиги ўзининг салбий таъсирини кўрсатиб келмоқда. Шу сабабли ҳам кейинги йилларда бу масалага мамлакатимиз раҳбарияти томонидан жиддий эътибор қаратилиб келинмоқда. Жумладан, Муҳтарам Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек "...жойларда қатъий назорат йўқлиги оқибатида суғориладиган ерларни фермерлар ва бошқа мутасадди раҳбарлар томонидан сотиш, ўзбошимчилик билан эгаллаб олиш ва талон-тарож қилиш ҳолатлари, афсуски, давом этмоқда... Унумдор ерларни сотаётган, ноқонуний тарзда уй-жой қуриб олаётганларга нисбатан қатъий чоралар кўрадиган

Калит сўзлар: ислохот, рағбатлантириш, ер фонди, қишлоқ хўжалиги ерлари, ер қонунбузилиши.

ва қонуний баҳо берадиган вақт келди” [1].

Юқорида қайд этилган ҳолатларни инобатга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш чора тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5742-сонли Фармонининг қабул қилиниши ва ушбу фармонга мувофиқ “Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш концепцияси” ва ушбу концепцияни амалга ошириш бўйича йўл харитаси тасдиқланди. Йўл харитасида қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан фойдаланиш тизими самарадорлигини ошириш билан бирга улардан самарасиз фойдаланишни олдини олиш бўйича ҳам қатор вазифалар қўйилган. Жумладан “қишлоқ хўжалиги учун мўлжалланган ерлардан самарасиз фойдаланиш оқибатида ер унумдорлигининг пасайишига, мелиоратив ҳолатининг ёмонлашувига йўл қўйган ердан фойдаланувчиларга ҳамда ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олганлик учун жавобгарлик чораларини кучайтириш ва қишлоқ хўжалигига мўлжалланган суғориладиган экин ерларни бошқа мақсадлар учун ажратиб беришга йўл қўйган мансабдор шахсларни маъмурий ва жиноий жавобгарликка тортиш” масалалари алоҳида вазифа сифатида қайд этилган [2].

Асосий қисм. Бозор муносабатларига ўтишнинг моҳияти иқтисодийнинг барча тармоқлари учун катта фарқ қилмасада, аммо бозор иқтисодиётига ўтиш йўллари шакллари ва шароитлари фарқ қилувчи хусусиятларга эга бўлиб, уларни ҳисобга олмаслик амалга ошириладиган ислохотлар натижасида эришилиши кўзда тутилган натижаларни бермайди. Фикримизча айнан шундай соҳалардан бири бу қишлоқ хўжалиги ҳисобланади. Шу сабабли ҳам мустақилликнинг дастлабки йилларидан қишлоқ хўжалигида бозор муносабатларини ривожлантириш масалаларига алоҳида эътибор қаратиб келинаётганлиги бежиз эмас. Бу жараёнда республикада ер ислохотларига, яъни тармоқда ер муносабатларини такомиллаштириш, ердан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, ердан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини оширишни рағбатлантириш, деҳқон ва соҳибкорларнинг ерга нисбатан эгаллик ҳиссини шакллантириш, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини мунтазам равишда яхшилаб бориш, ердан фойдаланиш муаммоларига бағишланган фундаментал, амалий ва инновацион мазмундаги илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, қишлоқ хўжалигидаги бозор субъектларининг

қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришдан бўлган моддий ва маънавий манфаатдорлигини ошириш, ердан фойдаланувчиларни моддий ва молиявий ресурслар билан таъминлаш масалаларига жиддий эътибор қаратиб келинмоқда.

Лекин шу билан бирга тармоқда ердан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар натижаси бўйича кутилган натижаларга тўлиқ эришилди деб бўлмайди. Ҳозирги вақтда фойдаланиладиган минглаб гектар ерларнинг қишлоқ хўжалиги истеъмолидан чиқиб кетганлиги, катта ҳажмдаги ерларнинг мелиоратив ҳолати ёмонлашиб деградацияга учраганлиги, республикадаги қарийиб 30–40 % ерларнинг шўрланиш даражаси юқориликча қолмоқда. Шу сабабли қишлоқ хўжалигидаги мавжуд барча хўжалик юритувчи субъектларда ердан самарали фойдаланишни рағбатлантиришнинг самарали тизимини ташкил этишдек мураккаб ва долзарб вазифани уни иқтисодий ўсишнинг асосий индикаторларидан бирига айлантириш зарурати юзага келди.

Таҳлил натижаларига кўра кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш кўрсаткичларида барқарор ўсиш кўрсаткичлари кузатилмаяпти. Бунга асосий сабаблардан бири юқорида қайд этилганидек ер фондидаги ўзгаришлар ва унинг сифат кўрсаткичларининг ёмонлашувини келтириш мумкин. Мисол учун кейинги йилларда ер фонди таркибидаги ўзгаришларга эътибор берадиган бўлсак 2000 йилдан 2017 йилгача бўлган даврда қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган жами ер майдони 22570,4 минг гектардан 20174,0 минг гектарга, яъни 2396,4 минг гектарга ёки 10,6 фоизга камайган ҳолда суғориладиган ер майдонлари ҳажми 20,5 минг гектарга яъни 0,5 фоизга ортган.

Маълумотларидан кўриш мумкинки умумий майдон нуқтаи назаридан аҳоли пунктлари ерлари 6,9 фоизга, саноат, тарнспорт, алоқа, муҳофа ва бошқа мақсадларга мўлжалланган ерлар 52,2 фоизга камайгани ҳолда тарихий-маданий аҳамиятга молик ерлар, ўрмон, фонди ерлари ва заҳира ерлар миқдори кўпайган. Фикримизча республикамиз ер фонди таркибида юз берган ўзгаришлар биринчидан қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган умумий ер майдонларининг камайиши бошқа тоифадаги асосан ўрмон ва заҳира ерлар ҳажмининг ортишига сабаб бўлган иккинчидан эса қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган ерларнинг сифат кўрсаткичлари ёмонлашуви яъни уларнинг шўрланиш даражаси ортиши

натижасида камайган. Республикада қишлоқ хўжалиги мақсадларида фойдаланилаётган ерлар таркибидаги ўзгаришлар тенденцияси ҳам бир маромда эмаслиги кузатилади. Хусусан ҳудудий, тупроқ ва иқлим шароити бирмунча қулай шароитда жойлашган Тошкент вилоятида умумий қишлоқ хўжалиги ерлари 2000–2017 йиллар мобайнида 16,4 минг гектарга. Суғориладиган ер майдонлари 0,4 минг гектарга камайган бўлса бу кўрсаткич Қашқадарё вилоятида мос равишда 157,2 ва 18,1 минг гектарни ташкил этганлиги кузатилади. Шунингдек қишлоқ хўжалиги учун мўлалланган ерларнинг камайиши ҳисобига Тошкент вилоятида асосан саноат, тарнспорт, алоқа, мудофа ва бошқа мақсадларга мўлжалланган ерлар 15,8 фоизга, Қашқадарё вилоятида эса 86,7 фоизга ортган. Ўрмон фонди ерлари эса Тошкент вилоятида бор йўғи 0,7 фоизга ортган бўлса, Қашқадарё вилоятида 44,1 фозга ортган.

Эътиборли жиҳати шундаки ҳар қандай ҳолатда ҳам қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ер майдонларининг камайиши кузатилмоқда. Қайд этилганидаек бунга асосий сабаблардан бири ерларнинг мелиоратив ҳолати ва шўрланиш даражасининг ортиб бораётганлиги билан изоҳланади. Таҳлил натижаларига кўра ҳозирги кунга келиб республика бўйича суғориладиган ерлар тупроқларининг шўрланиш даражасини қониқарли ҳолатда деб бўлмади. (1-жадвал)

Келтирилган 4-жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки республикада жами суғориладиган ерларнинг 1795672 минг гектари ёки 63,4 фоизи шўрланган ерлардан иборат бўлиб, шундан 158034,7 гектари ёки 5,5 фоизи кучли ва 111593,5 минг гектари жуда кучли шўрланган ерларни ташкил этмоқда. Бу дегани бу икки категориядаги ерларнинг ўзи қарийб Сирдарё вилоятидаги суғориладиган ер майдонларига тенг бўлмоқда. Фақатгина жуда кучли шўрланган суғориладиган ерларнинг ўзи Андижон вилоятида суғориладиган ерларнинг икки баробарини ташкил этмоқда. Фақатгина жуда кучли шўрланган суғориладиган ерларнинг ўзи Андижон вилоятида суғориладиган ерларнинг икки баробарини ташкил этмоқда. Фикримизча юзага келган бундай салбий ҳолатларнинг оддини олиш ва бартараф қилиш учун мамлакатимиз микёсида мелиоратив тадбирларни кенгайтириш, ушбу мақсадларга йўналтирилаётган молиявий маблағлардан қатъий ва фақат белгиланган мақсадларда самарали фойдаланиш, ушбу муаммонинг ечимида хорижий инвестор ва халқаро донор ташкилотларни жалб этиш ишларини ривожлантириш зарур бўлади. Бундан ташқари қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларининг суғориладиган ерлардан самарали фойдаланиши, уларга ажратиб берилган ер майдонларининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, қўшимча ерларни ўзлаштириш, тупроқ унумдорлигини оши-

1- жадвал.

Республика бўйича суғориладиган ерлар тупроқларининг шўрланиш даражалари тўғрисида маълумот

Т/р	Виорятлар номи	Суғориладиган ер майдони, га	Шўрланиш даражаси бўйича					шўрланган ерлар га
			шўрланмаган	кучсиз	ўртача	кучли	жуда кучли	
			га	га	га	га	га	
1	Қорақалпоғистон Республикаси	460439	39480,6	142585,3	139499,1	69385,7	69488,3	420958,5
2	Андижон	55574,4	14348,7	27288,8	13189,9	584,6	162,3	41225,7
3	Бухоро	226398,2	33631,3	119865,9	49237	15187,2	8476,8	192766,9
4	Жиззах	210904,6	49737,8	84829,3	68436,5	7166,8	734,1	161166
5	Қашқадарё	325877,2	120120,5	153768,8	39757,2	6797,5	5433,6	205757,2
6	Наманган	96811,1	34382,8	33866,6	20673,5	7407,14	481,04	62428,2
7	Навоий	234943,5	99381,1	101495,5	24199,2	8927,9	939,8	112263,7
8	Самарқанд	316845,6	267062,7	41262,1	7325,5	1195,3	-	-
9	Сурхондарё	181092	73448,3	77381,7	22140,1	5287,3	2834,6	107643,7
10	Сирдарё	266859	50351	112518	77845	18719	7425	216508
11	Тошкент	67655	46480,8	17722,7	2736,8	539,4	175,3	21174,2
12	Фарғона	170218,3	66049,9	58586,1	38389,2	3980,5	3212,6	104168,4
13	Хоразм	217171	67565,7	75177,2	49342,1	12856,4	12230,1	149611
	ЖАМИ:	2830788,9	962041,2	1046348	552771,1	158034,7	111593,5	1795671,5

ришдан бўлган моддий манфаатдорликларини рағбатлантириш ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Қайд этилган масалаларни ижобий ҳал этиш учун биринчи навбатда давлат томонидан аниқ чора-тадбирлар амалга оширилиши ҳамда мазкур йўналишларда илмий ва амалий тадқиқот ишлари кўлами ва таъсирчанлигини ошириш зарурияти юзага келади.

Муаммонинг илмий ва назарий жиҳатларига тўхталиб айтиш лозимки қишлоқ хўжалигида алмаштириб бўлмайдиган ўзига хос асосий восита ва меҳнат предмети ҳисобланувчи ер ресурслари ҳамда унинг энг фаол ва юқори самарадорлигини таъминловчи суғориладиган ер майдонларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш кўплаб омиллар таъсирида юз беради. Бундай омиллар ичида мулкий муносабатларни такомиллаштириш, меҳнатни ташкил этиш ва ишлаб чиқаришни бозор талаблари асосида юритиш билан бир қаторда ер фондини ривожлантириш, қишлоқ хўжалигида янги ерлар ўзлаштириш ҳисобига экин майдонларини кўпайтириб бориш, тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириб бориш, мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва қишлоқ хўжалиги корхоналарининг ердан самарали фойдаланишни иқтисодий рағбатлантириш кабилар муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш самарадолигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизимини қуйидагича гуруҳларга бўлиш мумкин бўлади. (2-жадвал)

Келтирилган расмда қайд этилган кўрсаткичлар тизими қишлоқ хўжалигида ер ресурсларининг асл моҳиятини англаб олиш учун уни ифодаловчи “ердан фойдаланиш”, “ердан фойдаланиш самарадорлиги” ва “рағбатлантириш” тушунчаларига аниқлик киритиб олиш лозим бўлади. Илмий манбаа ва адабиётларда қайд этилишича ердан фойдаланиш тушунчаси кўплаб мақсад ва йўналишларда фойдаланилади. Ушбу тушунчани кенг маънода яшаш ва ҳаёт кечириш жойи, инсонларнинг ҳаёт фаолиятини таъминловчи жой ва табиий геотизимлар сифатида қараш ва тасаввур қилиш мумкин. “Ердан фойдаланиш” тушунчасининг нисбатан кўп тарқалган тарифи миқдорий нуқтаи назардан кўп қайд этилиб ер ресурсларидан фойдаланиш жараёнларида жамият аъзолари, жисмоний ва юридик шахслар ўртасида ердан фойдаланиш борсидаги муносабатлари тушинилади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши нуқтаи назаридан ёндашадиган бўлсак ердан фойдаланиш амалдаги қонун ва меъёрий ҳужжатлар мажмуи ва ананавий тарзда шаклланиб келган тартиб ва

қоидалар асосида ердан ишлаб чиқариш воситаси сифатида фойдаланиш жараёнлари ифодалайди.

Ердан фойдаланишни “рағбатлантириш” деганда эса ердан оқилона, тартибли фойдаланиш ва унинг сифатини яхшилаб боришдан бўлган манфаатдорлик тушунилади. Яъни бунинг учун ердан фойдланувчидан ундан оқилона фойдланишдан рағбатланиши талаб этилади. Умуман “рағбат” деганда “инсон ҳис туйғулари, руҳий ҳолатлари ривож ва барқарорлашувига ёрдам берувчи, уни фаолликка ундовчи психик таъсир бўлиб, ҳам сабаб, ҳам оқибат ролини ўйнайди. Психологияда рағбат инсон руҳиятига, билвосита дунёқарашига, ҳиссиётига, кайфиятига, қизиқишига, интилишига ижобий таъсир ўтказишдир. Рағбат моддий ва маънавий мазмунга эга бўлиб, шахснинг фаолият самарадорлиги ортишига хизмат қилади. Яъни бунда жисмоний ва юридик шахсларнинг ўз фаолиятининг маълум бир йўналишига қизиқишини ёки манфаатдорлиги ортади. Шу ўринда таъкидлаш лозимки “...“қизиқиш” шахснинг ўзи учун қимматли ва ёқимли бўлган муайян нарса ва ҳодисага муносабатини билдириб, инсонда интилиш, фаоллик, ички туртки, эҳтиёжни рўёбга чиқариш манбаи вазифасини бажаради” [3]. Фалсафий нуқтаи-назардан категория сифатида сабаб ва оқибатни нарса ва ҳодисалар ўртасидаги ўзаро алоқаларни ифодаловчи тушунча деб қарайдиган бўлсак, ҳодисалар занжирида ўзидан бошқа яна бир ҳодисани келтириб чиқарадиган ҳодисани сабаб, пайдо бўлган ҳодиса эса оқибат сифатида юзага келади. Демак ердан фойдаланишни “рағбатлантириш” деганда қишлоқ хўжалигида фаолият юритувчи бозор субъектларининг ердан фойдаланиш самарадорлигини оширишдан бўлган манфаатдорлигининг таъминланиши ўз навбатида биринчидан тупроқ унумдорлигини ошириш, ерларнинг экологик ва мелиоратив ҳолатини яхшилашни, иккинчидан бозор субъектларининг айна ҳолатда фермер хўжаликларидан ишлаб чиқариш ва иқтисодий самарадорлигини ошириш баробарида унда меҳнат қиладиган ишчиларнинг даромадларини ошириш орқали моддий ва манавий манфаатдорлигининг ошишга сабаб бўлади.

Қисқача хулоса қилинганида ердан фойдаланиш самарадорлигини ошириш жараёнларига маълум бир тизим сифатида қараш, ушбу мақсадларни бажарилишидаги назарий ва амалий муаммоларни ҳал этишда ҳам тизимли ёндашув зарур. Назаримизда бундай тизимни қуйидагича ифодалаш мумкин.

Ердан фойдаланиш самарадорлиги тизими

**Қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар
тизимининг гуруҳлашуви**

Кўрсаткичлар гуруҳи	Кўрсаткичлар
1. Ер ва ерни баҳолаш билан боғлиқ кўрсаткичлар гуруҳи	<ul style="list-style-type: none"> - тупроқ балл бонитети; - ернинг технологик хусусиятлари (меҳнат унумдорлиги ва суғоришда техникадан фойдаланиш); - жойлашуви; - унумдорлиги: хосилдорлик (қиймати, озуқа бирлиги); - қилинган ҳаражатларнинг қопланиш даражаси; - рента даромадлари; - кадастр қиймати; - бозор қиймати; - қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг меъёрий ўртача хосилдорлиги; - ишлаб чиқариш қиймати.
2. Таркибий ўзгаришлар билан боғлиқ кўрсаткичлар гуруҳи	<ul style="list-style-type: none"> - қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларда қишлоқ хўжалиги экин майдонининг улуши; - қишлоқ хўжалиги экинлари майдонида ҳайдаладиган ерлар улуши; - озуқа экинлари майдони улуши; - ҳайдаладиган ерларда экин майдонлари улуши; - жами экин майдонларига нисбатан мелиорацияланган ерлар улуши.
3. Молиявий ва иқтисодий кўрсаткичлар гуруҳи	<ul style="list-style-type: none"> - маҳсулот сотишдан тушган тушум; - сотилган маҳсулот учун қилинган ҳаражатлар; - фойда; - рентабеллик даражаси; - ишлаб чиқарилган жами маҳсулотда тармоқлар улуши (ўсимчилик, чорвачилик); - ишлаб чиқариш ҳаражатларининг тармоқлар тақсимоти; - меҳнатга ҳақ тўлаш; - қўшилган қиймат миқдори; - молиявий барқарорлик холати; - ресурс салоҳияти; - ҳайдаладиган ва озуқа экин майдонлари (хосилдорлиги) маҳсулдорлиги (бир бирлик учун қилинган ҳаражатлар)
4. Ердан фойдаланишни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг самарадорлик кўрсаткичлари	<ul style="list-style-type: none"> - қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг ўсиши ёки камайиши (таққослама нархларда) – жами, ўсимчиликда, чорвачиликда (ажратилган минг сўм субсидияга) - сотилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари рентабеллиги даражаси, ўсимчилик, чорвачилик, субсидия билан бирга субсидиясиз - давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ҳисобига товар маҳсулотлари ўсиш даражаси - жалб этилган (минг сўм) субсидия ҳисобига асосий фондлар миқдорининг ўсиши (камайиши) - ажратилган ҳар минг сўм субсидия ҳисобига қишлоқ хўжалиги корхоналаридан солиқ тўловларини ҳажмини ортиши - қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва ҳосилдорлик кўрсаткичларининг ортиши (маҳсулот турлари бўйича) - асосий турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг натурал кўрсаткичлари - очиқ майдонларда асосий турдаги қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг натурал кўрсаткичлари - очиқ майдонларда қишлоқ хўжалиги экинларининг ҳосилдорлик даражасининг ортиши (камайиши) - асосий турдаги чорвачилик маҳсулотлари етиштириш бўйича натурал кўрсаткичлари - чорва моллари ва паррандаларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичлари (кунлик семириш, бир бош сигирдан соғиб олинган сут миқдори в.ҳ.к) - чорва моллари ва паррандаларнинг маҳсулдорлик кўрсаткичларининг ортиши ёки камайиши
5. Қишлоқ хўжалигида ерлар холати ва унумдорлигини давлат томонидан мониторинг қилиш натижалари	<ul style="list-style-type: none"> - умумий кўрсаткичлар (тупроқ тури, гумуслилик даражаси, қиялик даражаси (%))..... ва ҳ.к. - физик ва кимёвий кўрсаткичлар (ҳайдаладиган ерларда органик моддалар миқдори ва ҳ.к.) - тупроқнинг ифлосланиш даражаси (оғир металллар миқдори (Ca, P, NQ, As м/кг ва ҳ.к.)) - юз бераётган салбий жараёнлар кўрсаткичлари (тупроқ категориялари бўйича эрозияга учраган тупроқлар салмоғи, тупроқнинг шўрланиш даражаси (категориялар ва чуқурлик бўйича, фоизда ва ҳ.к.)) - биологик фаоллик (микробиологик фаолликни аниқлаш) - фойдаланилмаётган ерлар бўйича маълумотлар (бегона ўтлар билан қопланиш, % да, ифлосланиши ва ҳ.к.)

биринчи навбатда уни шакллантириш шартлари, уни ифодаловчи асосий самаразорлик кўрсаткичлари, рағбатлантириш усуллари ҳамда ривожлантириш йўллари билан иборат бўлади. Ердан фойдаланиш самарадорлигини оширишда эса қайд этилган йўналишларни бири-бири билан боғлиқ ва комплекс тарзда бажарилишини таъминлаш мақсадга мувофиқ бўлади деб ҳисоблаймиз.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишда ердан фойдаланишни иқтисодий рағбатлантириш тармоқ самардорлигининг асосий йўналишларидан бири сифатида эътироф этиш мақсадга мувофиқ бўлади. Шу жиҳатдан умумий маънода қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланишнинг ишлаб чиқариш ва иқтисодий самарадорлиги нисбатан кенг ва мураккаб таркибга эга бўлган тушунчадир. Яъни қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш самарадорлиги бу – экин майдонларидан юқори самара олиш, улардан мақсадли фойдаланиш, ердан фойдаланишнинг оптимал ўлчамларини аниқлаш, экологик талаблардан келиб чиққан ҳолда тупроқ унумдорлигини сақлаш ва ошириш орқали тармоқда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни таъминлашга қаратилган тадбирлар мажмуининг таркибий қисми ҳисобланади.

Хулоса. Бизнинг фикримизча кейинги йилларда аграр иқтисодиёт тармоқларида юз бераётган таркибий ўзгаришлар, глобал иқлим ўзгариши ва албатта қишлоқ аҳолисининг асосий даромадлари айнан ердан фойдаланиш билан боғлиқ эканлигини инобатга олган ҳолда ушбу кўрсаткичларни ижтимоий, иқтисодий ва экологик кўрсаткичлар гуруҳларига бўлган ҳолда ёндошиш мақсадга мувофиқ бўлади деб ҳисоблаймиз.

Қишлоқ хўжалигида ердан фойдаланиш самарадорлигига таъсир этувчи омилларни тизимлаштирилган ҳолда икки гуруҳга (вариантга) яъни инерцион (анъанавий) ва инновацион гуруҳларга бўлиш мумкин. Ушбу омилларни ҳар иккала гуруҳи ҳам мазмуни ва қўллаш шароитларидан келиб чиққан ҳолда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, ердан фойдаланишни рағбатлантириш ва самарадорлигини ошириш жараёнларида инобатга олиниши зарур. Бундан ташқари кейинги йилларда аграр иқтисодиёт тармоқларида юз бераётган таркибий ўзгаришлар, глобал иқлим ўзгариши ва демографик ҳолатга боғлиқ эканлигини инобатга олган ҳолда ушбу кўрсаткичларни ижтимоий, иқтисодий ва экологик кўрсаткичлар гуруҳларига бўлган ҳолда ёндошиш ҳам мақсадга мувофиқ бўлади деб ҳисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Қишлоқ хўжалиги ходимлари кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. // Халқ сўзи, 2017. № 81 (31.817), 2017. – Б. 2–3.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги ПФ-5742-сон Фармони-га 2-илова Қишлоқ хўжалигида ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш концепциясини амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси” 19-банди.
3. Ўзбекистон Миллий Энсиклопедияси. 7-том, 268-бет
4. Мамлакат Президентининг “Ўзбекистон Республикасини чнада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги ПФ-4947 сонли Фармони ва мазкур Фармоннинг биринчи иловасига асосан тасдиқланган “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши ҳаракатлар стратегияси” 2017 йил 7 феврал
5. А.Смит Исследование о природе и причинах богатства народов. // Антология экономической классики в 2-х томахТ.1.М.:1963
6. Д.Рекардо Начало политической эканомики и налогообложения // Антология эконоической классики в 2-х томахТ.1.М.: Эконов 1991